

УДК 338.43 : 639.3+639.21

О. С. Качний,
перший заступник Голови Київської обласної ради

ВИЗНАЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКЦІЇ РИБНОГО ГОСПОДАРСТВА

Обґрунтовано методикою визначення ефективності виробництва продукції рибного господарства. Виявлено основні фактори, які впливають на ефективність виробництва товарної риби.

It is led to method of determination of efficiency of production of goods of fish economy. Basic factors which influence on efficiency of production of commodity fish are exposed.

Ключові слова: агропромисловий комплекс, екологічна ефективність, ефективність виробництва, показники, ресурсний потенціал, рибне господарство.

ВСТУП

У рибному господарстві діють загальні економічні закони, але мають місце специфічні закономірності. Особливість галузі визначається ресурсним потенціалом, продукцією, особливістю відтворення рибних запасів, своєрідністю технології вирощування, вилову і обробки риби, залежністю від водних ресурсів, складом основних і оборотних фондів. Але, як і в інших галузях аграрного виробництва, нарощування виробництва продукції рибництва може відбуватися лише за умов присутності інвестицій для розширення виробництва.

Ефективність виробництва — це узагальнене і повне відображення кінцевих результатів використання засобів, предметів праці і робочої сили в галузі за певний проміжок часу. Таким чином, отримують результати виробництва, які залежать від масштабів застосовуваних засобів виробництва, кадрового потенціалу та рівня його використання.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Проблеми підвищення ефективності природокористування та рибного господарства досліджували вітчизняні та зарубіжні учені: О.М. Багров, П. П. Борщевський, М. В. Гринжєвський, Р. В. Гаврилов, В. П. Долинський, Я. Коуржил, Ю.П. Мамонтов, В. О. Мурін, Є. А. Романов, М. С. Стасишен, М. А. Хвесик, І.М. Шерман.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

— обґрунтувати методикою визначення ефективності виробництва продукції рибного господарства;

— виявити основні фактори, які впливають на ефективність виробництва товарної риби.

РЕЗУЛЬТАТИ

Для оцінки економічної ефективності рибного господарського виробництва використовують натуральні і вартісні показники.

Крім того, в рибогосподарському комплексі для оцінки ефективності виробництва застосовуються й інші натуральні та вартісні показники, що є загальними для сільського господарства.

При експлуатації природних водойм та водосховищ застосовуються такі специфічні показники ефективності промислового рибальства: вилов риби із 1 га площі водойм, ц; вилов риби на 1 рибалку, ц; вилов риби на 1 човен чи іншу одиницю флоту, ц; кількість сіток на одного рибалку, шт.; сировинні запаси водосховищ і інших водойм, тис. т [8, с. 69].

В умовах ринкових відносин зростає роль вартісних показників, які повніше враховують розвиток товарного обігу, сприяють зміцненню економічних зв'язків.

Одним із найважливіших показників ефективності діяльності рибного господарства внутрішніх водойм є рибопродуктивність. Рибопродуктивність водойми — це властивість во-

дойми відтворювати впродовж певного часу величину біомаси риб [2, с. 244]. Це основний показник при вирощуванні риби, який суттєво впливає на рівень таких економічних показників, як продуктивність праці, фондівіддача, собівартість продукції, рентабельність. Аналіз рибопродуктивності дозволяє визначити рівень ефективності використання площі водойми, матеріальних та трудових ресурсів.

В цілому рибопродуктивність та середня кінцева маса за усіма об'єктами культивування перебувають під впливом комплексу факторів: рівня розвитку природної кормової бази, щільності посадки і якості рибопосадкового матеріалу, кількісного співвідношення окремих видів в полікультурі, технічних характеристик ставків тощо.

Основною складовою загальної рибопродуктивності є природна кормова база, яка визначає величину щорічного приросту риби на одиницю водної площі ставу за рахунок природної кормової бази [1, с. 17—18]. Це рибопродуктивність, яка може бути отримана без використання добрив, кормів та інших засобів інтенсифікації при умові отримання рибою стандартної наважки. Її величина залежить від комплексу чинників: якості води, характеру ґрунтів, на яких побудовані ставки, кліматичних та гідрометеорологічних умов, місця розташування та площі ставків, набору риб в полікультурі, їх щільності, інтенсифікації технологій рибництва тощо.

Різниця між загальною і природною рибопродуктивністю являє собою рибопродуктивність, одержану за рахунок заходів інтенсифікації (використання штучних кормів, удобрення і вапнування, механізації і меліорації водойм, вирощування риб в полікультурі, застосування найновіших досягнень науки і передового досвіду — виведення нових порід риб, акліматизація та впровадження нових об'єктів рибництва риб).

Встановлено, що великий вплив на рибопродуктивність водойм має якість рибопосадкового матеріалу, його середня поштучна наважка [9, с.16]. Сучасні дослідження підтверджують можливість вирощування цього літоку середньою масою 80—100 г, що є доцільним для вирощування товарної риби із значно більшою індивідуальною наважкою [2, с. 100].

Для досягнення товарної маси 800—1000 г необхідні значні матеріальні ресурси, а риба меншої маси не користується попитом у споживача, особливо рослиноїдні: білий та строкатий товстолобик. Це поставило рибну галузь у непросте становище, виходом із якого є годівля штучними кормами або дорощування риби до потрібної маси за трьохлітнього циклу [1, с.

7]. В сучасній економічній ситуації технологічні схеми вирощування риби, які застосовуються залежно від конкретних природно-кліматичних умов, потребують виконання основної вимоги — економічності технологічних процесів. Основне завдання полягає в отриманні максимальної кількості продукції необхідної якості за мінімальних витрат на її виробництво [2, с. 59].

Показники економічної ефективності виробництва ставкової риби визначають її кількісний та якісний зміст. Економічна ефективність виробництва ставкової риби визначається системою двох груп показників: показники ефективності виробництва продукції та показники прибутковості виробництва. В цілому ці показники поділяються на дві підгрупи:

— показники ефективності використання виробничих ресурсів (виробництво продукції на одиницю площі ставу, фондівіддача та продуктивність праці);

— показники ефективності виробничих витрат (вихід рибопродукції на одиницю витрат, собівартість одиниці продукції). Розрахунок використання виробничих процесів дозволяє оцінити наскільки ефективно використовуються наявні виробничі засоби та фонди. Аналіз показників використання виробничих ресурсів у динаміці років дозволяє виявити спад або зростання ефективності виробництва.

Досягнення максимальних показників ефективності сільськогосподарського виробництва можливе лише за умови раціонального використання його штучно створених та природних ресурсів, пізнання законів їх формування та відтворення [6, с. 353]. З метою всебічної характеристики економічної ефективності аграрного виробництва та його спеціалізації пропонують застосовувати систему показників, у тому числі: показники ефективності використання витрат живої праці, предметів і засобів праці, якості продукції. На думку Ярошенка Ф.О., ефективність сільського господарства характеризує ряд показників: урожайність, валовий та чистий дохід, вихід валової і товарної продукції на одиницю витрат праці, на 1 га земельних угідь, на 1 грн. матеріальних і трудових вкладень, фондомісткість, енергомісткість, матеріаломісткість, трудомісткість і собівартість одиниці продукції, термін обороту і коефіцієнт оборотності, рівень рентабельності, норма прибутку [11, с. 5].

В умовах ринкової економіки найважливішим показником діяльності підприємств є прибуток. На думку Онученка О.В., Третяка О.М., Кулешова О.В., прибуток характеризує всі сторони фінансово-господарської діяльності підприємства і вважається основним економі-

чним показником не тільки у вітчизняній, а й у світовій практиці [7, с. 5]. Саме цим можна пояснити той стан виробництва в тих підприємствах рибогосподарського комплексу, які отримували прибутки за рахунок використання природної кормової бази. При цьому через низький рівень платоспроможності населення практично не ставилося питання про якісні показники продукції. Поступово підривалася кормова база, яка з часом не змогла забезпечити необхідний рівень природної рибопродуктивності водойм. В результаті наповнення рибного ринку якісною продукцією такі підприємства поступово втрачають свої ринки збуту.

Тому вважаємо, що розгляд лише абсолютного значення прибутку відокремлено від понесених витрат (ресурсів), не дозволяє зробити висновок про економічну ефективність підприємств рибного господарства.

Узагальнену оцінку діяльності підприємств агропромислового комплексу можна визначити співвідношенням прибутку до виробничих витрат — рівень рентабельності. Ми погоджуємося з позицією Константінова С.А., який вважає, що критерієм економічної ефективності агропромислового виробництва в ринкових умовах є прибуток [5, с. 23]. Однак в абсолютному виразі він не відображає в достатній мірі ефективність діяльності підприємства. Основним узагальнюючим показником необхідно вважати рентабельність, в якій відображається як розмір прибутку, так і рівень витрат на виробництво.

Сташишен М.С. вважає особливістю визначення рівня рентабельності в рибництві, як і в цілому по сільському господарству, те, що він вираховується після продажу продукції, коли вже неможливо вплинути на результати та рівень ефективності [8, с. 69]. Це актуально і для інших галузей аграрного сектору, де на процес виробництва значний вплив має природний фактор. Рівень рентабельності відображує ефективність виробничих витрат у підприємстві. Проте в процесі виробництва підприємства не тільки здійснюють повсякденні витрати, а й вкладають кошти у відновлення та розширення виробничих фондів. Тому важливо знати, наскільки ефективно використовується вкладений капітал. Відсутність зовнішнього та внутрішнього припливу капіталу в галузь унеможливає закупівлю основних засобів виробництва та подальший ріст продуктивності праці.

Ще одним із основних узагальнюючих показників є собівартість виробництва окремих видів продукції, рівень якої відображає величину поточних витрат на їх виробництво [3, с. 30].

Однією із особливостей технологічного процесу та характеру виробництва у рибній га-

лузі є її пряма залежність від сезонності та наявність незавершеного виробництва. Наприклад, вартість підрощеної личинки (мальків) переходить на вартість вирощування цьоголітки. Вартість цьоголітки в зимувальних ставах відображається як незавершене виробництво, що переходить на майбутній рік. Після вилову однорічки із зимувальних ставів і посадки у нагульні ставки всі наступні витрати відносять на вирощування товарної риби. У ці витрати включають вартість рибопосадкового матеріалу і витрати на його вирощування до облову та реалізації.

Показник обсягу реалізованої продукції є сполучною ланкою між сферою виробництва і споживання. Як і в інших галузях аграрного виробництва, основна частина виловленої риби реалізується одночасно — восени. Разом із тим, як показує практичний досвід, значно більший ефект досягається при реалізації продукції взимку, навесні та влітку. Така реалізація продукції забезпечує безперервність виробничого процесу і позитивно впливає на фінансові показники, а також на ефективніше використання оборотних засобів підприємства.

Проведення досліджень матеріалів підприємств рибного господарства дозволило встановити, що на практиці склалася система показників ефективності їх виробничої діяльності: чистий прибуток, обсяг реалізації, обсяг вилову риби, витрати на виробництво, рентабельність виробництва. Ці узагальнюючі показники діяльності підприємств рибного господарства потребують доповнення низкою інших показників. Підприємства, особливо рибницькі, мають позитивні економічні показники діяльності через зростання якості реалізованої продукції, навіть не збільшуючи обсяги виробництва. Тому виникає необхідність в створенні такої системи показників, яка б висвітлювала весь спектр отриманого ефекту.

Враховуючи, що в рибному господарстві сільськогосподарськими угіддями є водойми, тоді результатом виробничої діяльності на водоймі може бути отримана продукція: риба та інші водні живі ресурси (водні біологічні ресурси) — сукупність організмів, життя яких неможливе без перебування у воді [4]. До водних живих ресурсів, від вирощування яких можна отримати економічний ефект, належать прісноводні риби на всіх стадіях розвитку, водні безхребетні, у тому числі молюски, ракоподібні, наземні безхребетні у водній стадії розвитку, водорості та інші водні рослини. Багатогранність виробничої діяльності при визначенні ефективності використання орендованих чи приватизованих водойм вимагає враховувати всі отримані результати.

Собівартість одиниці продукції рибництва, вирощеної в полі культурі, визначається як відношення витрат на вирощування риби певного виду до кількості одиниць виробленої продукції.

Головним завданням рибництва є збільшення виробництва риби з одиниці площі водойм. Його можна вирішувати кількома шляхами. Одним із найголовнішим з них є запровадження високопродуктивних видів та порід риб. В цьому відношенні повинна відіграти значну роль селекційно-племінна робота з традиційними об'єктами рибництва — коропом, рослиноїдними та іншими рибами і пошуки нових об'єктів вирощування [2, с. 3—6].

Оскільки рибне господарство є складовою частиною аграрного виробництва, то Чернюк Л.Г. вважає, що факторами, які сприяють зростанню ефективності виробництва в АПК, є формування оптимальної внутрішньогалузевої та організаційної структури, оптимальної системи управління, впровадження науково обґрунтованих заходів та докорінна перебудова в напрямі матеріально-технічної бази, застосування нових технологій і впровадження нових видів техніки, переорієнтація інвестиційної політики з виділенням виважених пріоритетів [10, с. 426]. Ефективність будь-якої галузі економіки базується на її можливостях в забезпеченні суспільства продукцією, яка має попит на сьогоднішній день, може нагромаджуватися та використовуватися в майбутньому.

На ефективність рибного господарства мають вплив об'єктивні та суб'єктивні показники, які є взаємно проникаючими та взаємно підтримуючими. Незважаючи на протиріччя окремих показників, вважаємо, що основні показники економічної ефективності мають гармонізувати із ресурсозбереженням, сприяти підвищенню екологічної ефективності. Разом із тим ресурсозбереження має асоціюватися з оптимізацією витрат, але не обов'язково з їх мінімізацією.

ВИСНОВКИ

Таким чином, економічна ефективність рибогосподарського виробництва визначається сукупністю багатьох показників, які достовірно показують стан та динаміку економічних процесів. Поряд із загальними для підприємств агропромислового сектору в рибогосподарському секторі застосовується специфічна система показників, яка потребує удосконалення. Основні показники економічної ефективності виробництва товарної риби: собівартість одиниці продукції, прибуток на 1 га водойми, рентабельність продаж та рівень рентабельності виробництва. Для повної оцінки рівня економічної ефективності виробництва продукції ак-

вакультури, поряд із загальноприйнятими, доцільно використовувати запропонований показник ефективності використання водойми, який показує отриманий результат від виробництва кожного виду продукції, що дозволяє визначити повний потенціал водойми.

Література:

1. Андрющенко А.І., Балтаджи Р.А., Вовк Н.І. та інші. Методи підвищення природної рибопродуктивності ставів. К.: Інститут рибного господарства УААН. — 1998. — 114 с.
2. Гринжевський М.В. Пекраський А.В. Оптимізація виробництва продукції аквакультури. — К.: Поліграфконсалтинг. 2004. — 328 с.
3. Желтов Ю.О., Гринжевський М.В., Василець С.В. Використання зерна злаків при вирощуванні товарного коропа у ставах // Рибне господарство України — № 6. — 2002. — С. 30—31.
4. Закон України "Про рибу та інші водні живі ресурси та харчову продукцію з них" // Урядовий кур'єр // Орієнтир від 12 березня 2003 року.
5. Константинов С.А. Новый подход к определению критерия эффективности сельскохозяйственного производства // Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий. — 2000. — № 3. — С. 23—24.
6. Мосіюк П.О. Теоретичні передумови формування. — оцінки та управління аграрними ресурсними і виробничими потенціалами // Формування і реалізація державної політики розвитку матеріально-технічної бази агропромислового комплексу в Україні. — К.: ІАЕ УААН. — 2003. — 750 с.
7. Онученко О.В., Третяк О.М., Кулешов О.В. Основи рибогосподарського освоєння веслоноса *Polyodon spathula* — К.: Вища освіта. — 2003. — С. 10.
8. Стасишен М.С. Розвиток ринкових перетворень у рибному господарстві внутрішніх водойм України // Економіка АПК. — 2001. — № 1. — С. 68—74.
9. Харитонова Н.М., Гринжевський М.В., Гудима Б.І., Демченко І.Ф. Технологія вирощування товарної риби в полікультурі. — К.: ІРГ УААН. — МРГ. — 1996. — 33 с.
10. Чернюк Л.Г. Виробнича інфраструктура як основа ефективного розвитку АПК України // Формування і реалізація державної політики розвитку матеріально-технічної бази агропромислового комплексу в Україні. — К.: ІАЕ УААН. — 2003. — 650 с.
11. Ярошенко Ф.О. Підвищення ефективності виробництва продуктів птахівництва // Вісник аграрної науки. — № 1. — 2004. — С. 63.

Стаття надійшла до редакції 11.06.2009 р.